

УДК 1(091)

І. С. Глущенко

Слов'янський державний педагогічний університет

ФІЛОСОФІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОСТІ В ДОКТРИНІ Д. ДОНЦОВА

Аналізуючи філософію Д. Донцова, автор доводить велику схожість українського та європейського менталітету, обґрунтовує, що майбутнє України найтісніше пов'язане з Європою.

Ключові слова: еліта, елітаризм, волонтаризм, ірраціоналізм, романтизм, героїка, герой.

Анализируя философию Д. Донцова, автор раскрывает большое сходство украинского и европейского менталитета, обосновывает, что будущее Украины теснейшим образом переплетено с Европой.

Ключевые слова: элита, элитаризм, волонтаризм, иррационализм, романтизм, героика, герой.

The analyses of D. Dontsov's philosophy revealed great likeness between Ukrainian and European types of mentality, which proves that the future of Ukraine is to be bound with Europe.

Keywords: elite, elitism, voluntarism, irrationalism, romanticism, heroism, hero.

На формування поглядів і світосприйняття людини великий вплив має близьке оточення і сім'я людини. Філософське протистояння «батьків» і «дітей» відомо всім, а ось вплив «дідів» на «онуків» не зовсім. Але аксіомою є те, що останній буває набагато важливішим, ніж перший. Нагадаємо, що рано лишившись батьків Дмитро Донцов виховувався проукраїнськи налаштованим дідом німцем. Тому з раннього дитинства від проукраїнськи налаштованого діда німця Донцов взяв на все життя дві найважливіші для нього соціально-філософські речі: 1) безтямну любов до України і українців, навіть наперекір логіці та подіям; 2) величезну пошану до всього, що пов'язано з Німеччиною, а в її обличчі він завжди вбачав Європу, європейський менталітет, європейську цивілізацію.

У Середньовіччі франки, сильне німецьке плем'я збройною силою захопило Галію і на її теренах потім збудувало таку цивілізацію як французька. Англи і сакси, інші героїчні та войовничі німецькі племена, аналогічно до франків, захопили Британію. Інший німецький народ, нормани, захопили Великобританію у 1066 році і створили англійську націю, яка була основою для створення північно-американської. Наріжним каменем складання цих націй, на думку Дмитра Донцова, була саме Німеччина.

© Глущенко І. С., 2011

Європу Дмитро Донцов сприймав перед усім в її середньовічній традиції. Тому, готика, як ідеологія Середньовіччя лягла в основу його світогляду і заклала базу для його соціально-філософської доктрини.

Донцов вважає, що «філософія британського «RIGHT OR WRONG, MY COUNTRY» («Вірно чи ні, але це моя країна»), або німецького «DEUTSCHLAND ÜBER ALLES» («Німеччина найвище за всіх») повинна стати нашим гаслом...» [10, с. 251–252].

Подібне гасло ще раз можна висловити словами Д. Донцова «Українці для України» [9, с. 138], або перефразованим фашистським гаслом «Україна перш за все!».

Повернемося до видатних німецьких філософів, які аргументували так звану «філософію життя».

Звернемося до Освальда Шпенглера, до його трактату «Примерк Європи» де він визначив сутність готики і був великим авторитетом для Донцова. Шпенглер вводить поняття «фастівської людини», за ім'ям головного героя поеми Гете «Фауст». Перед поглядом фастівської людини весь її світ являється як рух до якоїсь мети... Жити означає для неї боротися, долати, досягати» [19, с. 256].

Однак Донцов не сприймав Шпенглера на рівні гасел. «Щодо Шпенглера... я не цілого Шпенглера приймаю. Шпенглера – автора «схижаків і траводів», Шпенглера – погромцю «фелагства» і т.зв. «пролетарської революції» - приймаю без застережень. Але іншого – не зовсім. По-перше, ніяк не можу писатися на його без застережливу критику Англії, яку (Англію) я вважаю за найкращий витвір теперішньої цивілізації» [19, с. 300].

У Донцова готика стає такою, що об'єднує націю в межовій ситуації і стає основою активістичної національної міфології: Творчим людям в процесі відтворення міфології та ідеології належить провідне місце, «сама національна міфологія має бути національною ідеологією, завдяки якій нація тільки і буде в змозі вибороти своє місце під сонцем...».

Особлива роль у створенні національної міфології належить «творчому елементу з великим філософським та соціологічним потенціалом, який «належить мистецтву, насамперед літературі, красному письменству» [15, с. 126–127].

Соціально-філософська система Д. Донцова будується на жорсткому протистоянні двох першопричин життя, Добра і Зла. Щоб перемогти Зло треба стати на боці Добра. Інтелектуал, який розглядає життя, філософію, соціологію та історію, як головні чинники буття людини, повинен чітко визначити що є таке Зло і що є Добро. Мислитель вибирає чітку орієнтацію в цьому питанні. Все те, що проти блага України, то є Зло, а те що є добрим – Добро. Дмитро Донцов вважав, що не все в цьому світові залежить від Бога, сама людина, її воля до життя, її мотиви, її героїзм більш значущі від волі Господа, тобто Донцов не поділяв в своїй філософії та соціології релігійного фаталізму. На його думку Божа воля може бути прикриттям і виправданням людської нікчемності. На погляд Д. Донцова одна справа – Божий помисел і зовсім інша – людське прагнення здійснити свій ідеал.

Для Дмитра Донцова готика і «фастівська людина» - це європейські символи визначеності на шляху до мети. Для людини жити і є її призначенням, а жити означає здобувати і перемогати. Саме жити для людини є найголовнішим завданням, а не прагнення відстороненої святості і якоїсь абстракції. Донцов в погоні за великою надією (за українською нацією та її елітою) дійшов до Гетівської «безсовісності». В свій час Гете писав: «Той хто ділає, завжди без совісті ніхто не має совісті окрім того, хто лиш споглядає».

Нерідко готику порівнюють з музикою і саме таке порівняння їй давав Д. Донцов. Згадаємо, ще великий німець Гете називав готику «мовчазною музикою», філософ Шеллінг «застиглою музикою». Цікавим є і той факт, що «саме в XIII ст., однозначно з остаточною перемогою готики над романським стилем, на зміну унісону до французької музики приходять складне багатоголосся» [18, с. 59], що свідчить про естетичну глибину й поліфонію готичної визначеності, як ми вже підкресливали, романтик не дивиться на життя з боку, а живе в ньому і з ним. Самим великим романтиком на теренах України, Дмитро Донцов, вважав Лесю Українку. Поняття «романтик» у Донцова є тим самим, що і «націоналіст». Донців проти поставляє романтиків (націоналістів) і лібералів та позитивістів Європи.

Найбільш уваги в такій філософській оцінці подій у Європі Д. Донцов відводить Жані Д'Арк. На його погляд, Жана Д'Арк - це справжній романтичний герой. Вона самотня в своїй обираності і протистоїть юрбі, що живе інстинктами. Саме тому юрба піддається маніпулюванню і не має чітких ідеалів. «Для історика епопея орлеанської Дівчини невичерпне джерело спостережень і аналогій. Для психолога і соціолога є вона цікавим матеріалом для актуальних знову теорій про «героя і юрбу», багату ілюстрацією старої як світ і вічне нової трагедії новатора серед старої ієрархії...» [5, с. 545].

Вона гине за майбутнє вільної Франції. «Але загинувши вона перемогла... Історія в суті речі є незміна. Завше личуться люде, спонукані тими самими пристрастями, завше боряться за те саме: за право в горі. Завше від змагунів жадає життя тих саме чеснот, завше карає ті самі промахи і хиби. Се вічний закон людського життя і людської боротьби» [5, с. 556].

В даному випадкові Жана Д'Арк виступає в якості ідеалу героїзму. Це приклад національної пристрасті і того якими повинні бути справжні українці та українки. Донців вважає, що помилкою було б стверджувати, що в історії України не має подібних героїчних прикладів. Згадаємо хоча би Запорізьку Січ та її лицарів.

Мислитель на місце подібне Жані Д'Арк ставить Лесю Українку та Олену Телігу. Іван Франко називав Лесю Українку самотнім чоловіком серед тогочасних діячів України. На погляд Д. Донцова вона була якось сфінксом для покоління, для якого відвага, завзяття, воля - всі чоловічі чесноти повинні були б стати конечними. Він вважає Лесю Українку людиною Середньовіччя, з якою Україна вийшла і ще не повернулася. Натомість «вона вірила, що народ кориться скоріше своїм пристрастям, як своїм інтересам, і хотіла, щоб так було» [14, с. 28-29, 43].

На думку Д. Донцова Леся Українка жила не дріб'язковим сучасним, а великим минулим та майбутнім України. Саме тому Леся Українка залишилася незрозумілою для сучасників. Донців підкреслює, що «майже ніхто з її сучасників не відчував тої бурі, якої так пристрасно прагнула вона» [14, с. 30].

Далі в своїх міркуваннях Донцов долучає Лесю Українку до свого розуміння людського волевиявлення як частини загальної волі, що урухомлює світ і всесвіт. «Сенс мав для неї лише абстрактний, незалежний від конкретного змісту, від мети, від вихідної точки - великий порив душі до чину, до руху, до виявлення себе і глорифікація цього первісного елемента життя» [14, с. 44]. Ці погляди у Донцова, як уже зазначалося вище, формувалися у вигляді відповідної інтерпретації А. Шопенгауера і Ф. Ніцше. Таким чином, романтизм Лесі Українки - це вияв національного почуття, «бо розуміти світ як волю - значить розуміти його, як рух, як те, що стає» [14, с. 147].

Аналізуючи причини смерті Лесі Українки Дмитро Донцов і тут пов'язує її зі своєю філософською доктриною, зі своїм прагненням до волі. «Вона вмерла від внутрішнього вогню, що гонив її до чину, тоді ще нездійсненого - сю маленьку жінку з душею скованого Прометея» [14, с. 150].

Друга жінка, яка на Україні, могла б заступити на місце Жани Д'Арк, була Олена Теліга. На думку Дмитра Донцова - «це тип, історичний тип жінки провідної верстви України» [13, с. 90]. Тобто він в появі такої постаті як Олена Теліга бачить народження такого важливого напрямку в соціально-філософському житті, як народження національної еліти. У Донцова вона виступає як історичний діяч, без жодного побутовизму й натяку на особисте життя. Вона наперед - герой своєї нації [14, с. 33]. С точки зору «філософії життя» Донцова навіть поняття любов стосовно Олени Теліги має зовсім інший філософський вимір. «Що таке любов. Це великий стимул героїчних душ, який дає їм твердість іти крізь всі перепони, крізь терпіння, всі розачарування і зневаги, крізь всі спокуси» [13, с. 54].

На думку Дмитра Донцова тільки через яскраву індивідуальність таких постатей, як Леся Українка та Олена Теліга прийде новий дух в українську історію і філософію, в українську ментальність та повсякденність. Головними принципами за Донцовим повинні стати такі мотиви в поведінці людей як: хотіти, прагнути і здобувати. Романтик (він же націоналіст) не ховається від життя, він прагне його змінити і тому іде назустріч небезпекам. Романтизм повинен формувати у людини (тобто українця) вічно прометеївське [11, с. 83].

До представників «фастівської людини» Донцов відносив і Т. Г. Шевченко. Шевченківська «фастівська філософія проявляється в «аморальності», в його філософії вічної напруженості, вічного горіння, спосняття чином, рухом, іноді лихом і злом, переможенням, самоутвердженням і розростом, яка його вивела поза тісні рамки офіційного українства, допомогла перемогти той «безлад волі»... «дала змогу цілим серцем приліпитися до»... активного і сильного...» [12, с. 73-75].

Дмитро Донцов розглядав український народ поділений на дві частини: провід (еліту) і масу (тобто саме народ). Своїм вчителем у такому поділу української нації на дві частини він вважав Тараса Шевченка. Останній поділяв народ на «лицарів» і «свинопасів» [6, с. 369] – кажучи словами Д. Донцова, – розрізняв «дві касти». Донців бачить Тараса Шевченка інакше від сучасників. На його погляд «справедливість Шевченка се ангел помсти, а його правда – «правда мста». На день суду глядиш, він крізь пурпурові скла Апокаліпсиса, – се буде «удар грома», страшний, «мов трибунал самого Сатани», се буде «злий час», час «отмщеня язикам», «пекельне свято», «небесна кара» [6, с. 378]. Цього вимагає сама історія, інакше ім'я України буде стерте з її скрижалі ів. «Не зморені могікани, а інші люди знайдуть в собі спротив. Вони мусять прийти, інакше прийде «страшний гість» [8, с. 753].

Дмитро Донцов не принижував український народ поділяючи його на маси і провід (еліту), а робив це тому, що без цього поділу неможлива була організація боротьби, виживання народу і з релігією його перемоги. Саме для цього Д. Донцов висунув свою вимогу, щодо ієрархизації суспільства. Провідники не йдуть за сліпими інстинктами юрби. Вони живуть з народом одним життям, спільними бажаннями і прагненнями, але – ведуть його вперед. «І коли ми звернемося до провідників... то побачимо, що... вони єднали в собі три прикмети: перше – вони самі були насичені тою електричною енергією, що й маса, були рідні їй «температурою»; друге – свою амбіцію добачали не в тім, щоби за масою шкандибати, лише щоби її вести; щоби рішати часом проти волі пасивного загалу; третє – неясні стремління юрби умали вони в яскраву форму, освічували її підсвідомі бажання сліпучим блиском своєї ідеї, позитивною візією нового порядку» [7, с. 265].

У Донцова Шевченко виступає як виразником українських традицій так і «готичних», бо його вчинками керувало серце, а не розум. «Правда в нього – не пасивно – несхопна, лише активно-заперечуюча «правда-мста», яка все з'являється одна в двох лицах, мов ті близнята, з яких один буде, як той Гонта, катів катувати», а «другий буде катом помагати» [12, с. 68–69].

Світогляд Тараса Шевченка для Донцова має готичне та ексклюзивне значення. «Він був потрібний вигнанець: вигнанець зі світу утіх і любові, бо мов Данте, до кінця днів даремно гонив за своєю Беатричею; – вигнанець із рідного краю з волі Росії, і – вигнанець самохітний, бо ще перед засланням, ще з туманного Петербурга, писав він: «А в Малоросію не поїду, цур їй, бо там окрім плачу, нічого не почути», бо «там чортма людей» [12, с. 66].

Готичні ідеї для Європи, згідно з О. Шпенглером, є невмирущі. Кажучи словами Олега Багана стиль, що готика виформувала «про основи європейського естетичного світовідчуження» і саме цей стиль «був його домінантою». О. Шпенглер підкреслював, що «романіка, готика, ренесанс, бароко є лише ступенями одного і того стилю».

Тепер підсумуємо ознаки готики з наближенням до філософії та соціології. Аналіз цих ознак легше всього проілюструвати на прикладах з «Присмерків Європи» О. Шпенглера. На думку Шпенг-

лера, справжній філософ і соціолог є той, у кого домінуючою темою є оспівування культу лицарства та героїки, вічного пошуку і вічного самоствердження, для якого життя – це трагедія, туга за Ідеалом, за Гармонією, це вічна боротьба за його вдосконалення, сповнена глибокого драматизму, великих пристрастей і падінь; колосальний самоаналіз і співвідношення себе до Вищого Імперативу; він – великий індивідуаліст, він постійно сам складає гімн великим Індивідуумом, Героєм та Мучеником, творчість є невгамовним устремлінням Духу і Волі і т. д. Отже виходить, що для європейця матеріальний світ є примарним, він інтерпретує його через абстракцію, через трансцендентний порив в безсмертя, він розчиняє його в безсмертному» [1, с. 124].

В готичі, якщо можна так назвати розглядає мий нами філософське миро сприйняття, концентрувалися всі прояви інтелектуального і духовного життя епохи. В ньому ідеальні уявлення Середньовіччя про Всесвіт, історію та людство нерозривно було пов'язане з простими і конкретними вимірами щоденної реальності, в ньому об'єднувалися всі надії, устремління та ідеали доби, а саме в цьому проявляється універсалізм філософського мислення.

Йоганн Гайзінга пише про те, що середньовічне «життя було пронизане релігією до такого ступеню, що виникала постійна загроза зникнення відстані між земним і духовним [3, с. 170]. Для людини тієї доби «відчуття прекрасного стало безпосередньо релігійним переживанням» [3, с. 300].

В основі середньовічного світорозуміння, як певний закон лежала думка про ordo – устрій, порядок світобудови, встановлений Богом, що розвивалась у творах Отців Церкви.

Готика як стиль, як світосприйняття стала символікою католицизму, який вимагав від своїх вірних не лише фанатичної віри, але також повної внутрішньої переконаності у власній правоті. Д. Донцов, мабуть, дуже добре засвоїв ці головні постулати католицизму і дотримувався їх усе своє життя. Зробимо наголос на тому, що найбільша кількість послідовників Донцова мешкала в Галичині, Буковині, Волині та прилеглих до них територіях України, тобто в тих регіонах, де католицизм та греко-католицизм найбільш поширені. Саме тому соціально-філософські погляди Донцова отримали в даних регіонах найбільшу підтримку, бо вони вже були підготовлені релігією до сприйняття таких ідеалів.

Підкреслимо ще раз, що сила католицизму полягала не тільки у фанатичній вірі, але також у всебічній переконаності у своїй правоті. В загальній тенденції розвитку християнства на Заході, віра не заперечувала знання, а сприяла його розвитку й підкріплювалась ним.

Д. Донцов не заперечує українського православ'я, однак його звернення до Бога має католицький характер. На його думку традиція української православної церкви зазнала відчутного удару за роки московського панування. Московський дух колективного фаталізму не співпадає з духом героїзму і індивідуалізму Донцова, а також тих позицій які є головними в католицизмі. Католицизм твердить, що кожна людина виступає творцем свого майбутнього.

Д. Донцов хоч народився на Сході України і був вихований у православній традиції, «але це...не завадило побачити і збагнути велич активізуючого духу католицизму» [20, с. 34].

Бачачи здобуваючий і бойовничий характер католиків і уніатів, Донцов тому і підтримує католицизм.

Католицькі автори не відмовлялися від націоналізму, більше того, вони були справжніми націоналістами, але відмежувалися від «варваризмів» Донцова, не приймаючи його відверто висловленої ненависті до ворогів. «Платон поділив людську душу на три часті з іншими місцями осідку: розум міститься в голові, почування і етичні засади в грудях, а пристрасті і інстинкти в животі. Коли ми хочемо, щоб керуючим чинником в громадсько-політичному житті були груди і голова, то Донцов хоче щоб ним був живіт. Ось тут сама засаднича і сутня різниця між донцовською ідеологією і національно-католицькою, ось тут саме і суперечності між обома ідеологіями. Ми віддаємо гегемонію вищій часті душі, Донцов нижчій. Ми є патріотами з любові до Української землі, донцовські патріоти з ненависті до чужинців. Ми підходимо до справ з боку позитивного, творчого, будучого, Донцов з негативних...» [17, с. 148–149].

Є свідчення про те, що греко-католицький митрополит Андрій Шептицький прихильно і з розумінням ставився до діяльності автора «Націоналізму».

З методологічного боку секрет ідеології Донцова полягає в його акцентуації на певних моментах і повного відкинення іншого. Ідеологія Донцова набагато ширше того процесу про який він пише, тому що «його ідеологічна, ширше – історіософська концепція» [18, с. 79], базується на самому житті, яке в повному об'ємі навіть геніальним літераторам ніколи не вдавалось. Ідеологія Донцова була тісно переплетена з добою, коли «над світом сляв хрест меча», і для боротьби з ворожою силою треба було гартувати волю, а не інтелект, діло, а не слово» [18, с. 84], було головним і для Донцова, і для його інтегрального націоналізму.

Таким чином, готичний світогляд, ідеологія, філософія Донцова невіддільні від його романтизму і політичної практики українського націоналізму. Західноукраїнська середина і життя створили справжній «вибуховий» феномен духовного виживання нації» [2, с. 42] напередодні другої світової війни. Донцовська воля є тією правдою і тією живою істотою «фастівської» культури, яку він бачив в волі і бажав пояснити своїм сучасникам [4, с. 368].

Бібліографічні посилання

1. **Баган О.** Готика – як стиль і настрої. До джерел художнього стилю Леоніда Мосендза / О. Баган // Українські проблеми. – 1998, ч. 2. – С. 118–224.
2. **Баган О.** Українська культура: звідки і куди / О. Баган // Українські проблеми. – 1995, ч. 2. – С. 72–78.
3. **Хейзинга Й.** Осень Средневековья / Й. Хейзинга. – М., 1998.

4. **Донцов Д.** До старого спору / Д. Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1926, ч. 4. – С. 18–19.
5. **Донцов Д.** Жанна Д'Арк (Історія і легенда) / Д. Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1929, ч. 6.
6. **Донцов Д.** Козак із мільйонна свинопасів / Д. Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1953, ч. 5. – С. 52–56.
7. **Донцов Д.** Маса і провід / Д. Донцов. – Тернопіль, 1930 – 37 с.
8. **Донцов Д.** Могікани демократії / Д. Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1935, ч. 10. – С. 28–35.
9. **Донцов Д.** На два fronti / Д. Донцов. – Загара, 1923, ч. 9.
10. **Донцов Д.** Націоналізм / Д. Донцов. – Львів: Нове життя, 1926.
11. **Донцов Д.** Наше літературне гетто / Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1922, ч. 1. – С. 65–69.
12. **Донцов Д.** Пам'яті великого вигнання (До 65 роковини смерті Т. Шевченка) / Д. Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1926, ч. 5. – С. 74–78.
13. **Донцов Д.** Поетика вогняних меж. Олена Теліга / Д. Донцов. – Торонто, 1953.
14. **Донцов Д.** Поетика українського рісорджимента (Леся Українка) / Д. Донцов // Літературно-науковий Вістник. – 1922, ч. 1. – С. 17–24.
15. **Лосєв І.** Естетичні погляди Дмитра Донцова / І. Лосєв // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 12. – С. 124–137.
16. **Любимов Л.** Искусство Западной Европы / Л. Любимов. – М., 1982..
17. **П. Б.** «Вістник» й ідеологія Д. Донцова / П. Б. // Дзвони. – 1955, ч. 3, 5, 6.
18. **Ільницький М.** Критика і критерії. Літературно-критична думка в Зхідній Україні / М. Ільницький. – Львів, 1998.
19. **Шпенглер О.** Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Т. 1 / О. Шпенглер – М., Мысль, 1993.
20. **Хорват Б.** Дух католицизму / Б. Хорват // Українські проблеми. – 1995, ч. 1.

Надійшла до редколегії 21.01.11

УДК 165.65:37.013.42 (091)

І. М. Гоян

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЕКТ ПАУЛЯ НАТОРПА

Аналізуються ідеї відомого представника Марбурзької школи неокантіанства П. Наторпа щодо філософського обґрунтування педагогіки, а також його програма соціальної педагогіки, спрямована на формування розвиненого громадянського суспільства.

Ключові слова: філософія педагогіки, соціальна педагогіка, децентралізація, неокантіанство, П. Наторп.